

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації «Моделі управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарної економіки», виконаної аспірантом кафедри статистики і економічного прогнозування Тоузани Таріком для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка»

Рецензенти у складі доктора економічних наук, професора Пилипенка А. А. та кандидата економічних наук, доцента Проскурніної Н. В. рішенням вченої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (протокол № 9 від 26.05.2020 р.) призначені для проведення попередньої експертизи дисертації «Моделі управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарної економіки», виконаної аспірантом кафедри статистики і економічного прогнозування Тоузани Таріком для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка», на основі вивчення і аналізу дисертації та наукових публікацій Тоузани Та. та за результатами фахового семінару, який відбувся на розширеному засіданні кафедри статистики і економічного прогнозування ХНЕУ ім. С. Кузнеця (протокол № 14 від 18.06.2020 р.) дійшли висновку про таке:

1. Науковий рівень дисертації відповідає діючим вимогам до атестації здобувачів ступеня доктора філософії, а саме Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 06.03.2019 р. № 167, а саме:

щодо пункту 10 – дисертація є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, характеризується єдністю змісту, має встановлену вимогами структуру: анотацію, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки, містить наукові положення, що мають наукову новизну, істотне значення в галузі економіки.

Актуальність теми дослідження.

Сучасний розвиток світової економіки характеризується стрімкими процесами глобалізації, які суттєво змінюють взаємовідносини між агентами економічних відносин. По суті, світовий ринок XXI століття – це єдине, інтегроване середовище, де приналежність підприємств до національних утворювань виходить на другий план. Пріоритетним в цих умовах стає якість товару чи послуги, їх відповідність перевагам клієнтів/споживачів, оптимізація витрат у процесі виготовлення продукту та т. ін., тобто детермінанти, що формують конкурентоспроможність та конкурентні переваги виробників. Тобто, це середовище, де функціонують величезна кількість суб'єктів господарювання з величезною кількістю взаємозв'язків, які провокують виникнення високого рівня конкуренції і, як наслідок, високого рівня непередбачуваності їх поведінки. Тому для ефективного регулювання ринкової поведінки підприємства необхідно здійснювати її моделювання з метою розробки доцільних та досяжних тактичних дій з урахуванням стратегічних орієнтирів розвитку підприємства.

Актуальність роботи підтверджується також її зв'язком з науковими дослідженнями Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця за темою «Проблеми управління: лідерські, маркетингові та корпоративні аспекти» (номер державної реєстрації №0119U102001), де особисто здобувачем сформовано теоретико-концептуальне підґрунтя та розроблено механізм управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарної економіки.

Наукова новизна. Результати дослідження дисертанта мають різний ступінь наукової новизни, основні положення якої полягають у такому:

удосконалено:

механізм управління поведінкою підприємств в умовах нестаціонарного середовища, який, на відміну від існуючих, побудований з урахуванням взаємодії компонентів системи «світова економіка – національне господарство – сектор економіки - підприємство» та на підставі застосування економетричних й оптимізаційних економіко-математичних моделей дає змогу здійснювати розробку сценаріїв поведінки підприємства, спрямованих на підтримку його сталої поведінки чи досягнення бажаного класу стійкості;

комплекс моделей прогнозування розвитку секторів економіки, який, на відміну від існуючих, на підставі запропонованої матриці впливу та спрямованості секторів з урахуванням показників частка ВДВ у ВВП та частки обсягу експорту у ВВП визначає системоформуючі сектори національної економіки, тенденції їх розвитку відповідно до збурень світового ринкового оточення та виступають підґрунтям побудови управлінських рішень щодо поведінки підприємства;

комплекс векторних авторегресійних моделей, який, на відміну від існуючих, на підставі визначення взаємозв'язку між розвитком певного сектору національної економіки та флуктуаціями світового фондового й кредитного ринків дає змогу визначити фактори зовнішнього середовища, що здійснюють суттєвий вплив на сектор економіки та зумовлюють необхідність корегування поведінки його підприємств;

дістали подальшого розвитку:

методичний підхід щодо побудови інтегрального показника поведінки підприємства в умовах нестаціонарної економіки, який, на відміну від існуючих, містить трьохрівневу алгоритмічну модель побудови системи індикаторів фінансової, інноваційно-маркетингової, трудової, виробничої та іміджевої складових поведінки та на підставі використання методу аналізу ієрархій дає змогу сформулювати загальний інтегральний показник, що є інструментом визначення ретроспективної, перспективної та стійкої траєкторій поведінки підприємства;

оптимізаційна модель прогнозування поведінки підприємства, яка, на відміну від існуючих, в якості цільової функції визначає мінімізацію відхилень фактичної траєкторії поведінки підприємства від її стійкої траєкторії, та на підставі визначення певних співвідношень капітальних й трудових ресурсів, врахування нестаціонарності перебігу зовнішніх процесів є підґрунтям формування управлінських рішень щодо підтримки існуючого чи переходу до

бажаного класу стійкості поведінки підприємства;

методичний підхід до побудови сценаріїв поведінки підприємства, який, на відміну від існуючих, на підставі формування класів стійкості поведінки підприємства, модельних експериментів співвідношень трудових та капітальних ресурсів дає змогу визначити поточний клас та стан стійкості поведінки підприємства, сформуванати комплекс управлінських рішень, спрямований на підтримку чи посилення траєкторії стійкості його поведінки у перспективі шляхом переходу до більш високого класу стійкості відповідно до ресурсних обмежень підприємства.

Практична цінність розробок підтверджується їх застосуванням у діяльності національних підприємств та навчальному процесі, зокрема: у ТОВ «Донбас-ВДМ» використано комплекс авторегресійних, лагових та VAR-моделей прогнозування поведінки підприємства в умовах нестаціонарності зовнішнього середовища, що на підставі поєднання блоку виробництва, блоку науково-технічного прогресу та інноваційно-маркетингової компоненти, блоку іміджу підприємства у конкурентному середовищі та блоку зовнішньої взаємодії дозволяє сформуванати доцільні реакції підприємства, що засвідчує довідка №220-10/19 від 08.10.2019р.; у ПП «Аскон» прийняті до впровадження матриця впливу та спрямованості секторів національної економіки з метою визначення кон'юнктурного стану сектору та формування доцільних тактичних рішень щодо корегування поведінки підприємства у нестабільному зовнішньому оточенні, що засвідчує довідка №36/12/09-19 від 12.09.2019р; у ТОВ «ХГ» ГОСПТОРГЦЕНТР впроваджено оптимізаційну модель розподілу трудових й капітальних ресурсів підприємства та побудова сценаріїв майбутньої поведінки підприємства задля підтримки стійкості поведінки підприємства відповідно до його ресурсних обмежень, що засвідчує довідка від 10.01.2020 р.

У навчальному процесі УНІВЕРСИТЕТУ імені СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ під час викладання навчальної дисципліни «Статистичне моделювання та прогнозування» використовуються пропозиції щодо побудови економіко-математичних моделей взаємозв'язку ресурсного потенціалу підприємства у вигляді моделі виробничої функції, векторно-авторегресійних моделей задля розпізнавання частки впливу зовнішнього чи внутрішнього середовища на поведінку підприємства (довідка № 20/86-20-103 від 21.05.2020 р.).

Оформлення дисертації відповідає діючим вимогам, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40. Робота виконана в науковому стилі, її зміст викладено в логічній послідовності розв'язування завдань дослідження.

Щодо пункту 11 – всі наукові результати дисертації опубліковані, апробація результатів є достатньою. У відкритому друці за темою дисертації опубліковано 12 праць, у тому числі: 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу (Чеська Республіка, Республіка Польща), 3 статті в наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, у тому числі 2 статті у виданнях, що реферуються у Index

Copernicus, 6 тез доповідей й матеріалів конференцій та 2 розділи у колективних монографіях. Загальний обсяг опублікованих праць за темою дисертації становить 7,9 ум.-друк. арк., з них особисто здобувачеві належить 5,89 ум.-друк. арк.

Здобувач також має два Свідоцтва про реєстрації авторського права на твір «Models od forecasting of enterprise's behavior in non-stationary external environment» № 97564 від 15.05.2020 р. та твір «Formation of the scenarios to manage the behavior of an industrial enterprise: methodological approach and models» № 97562 від 15.05.2020 р.

В опублікованих працях здобувача повністю відображено сутність та зміст отриманих результатів дослідження та їхня наукова новизна. Результати дослідження доповідались і отримали позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях. З огляду на це апробація результатів дисертаційної роботи є достатньою.

Публікації, що відтворюють наукові результати дисертації:

Статті, у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу:

1. Раєвнева О.В., Тоузани Т. Formation of the scenarios to manage the behavior of an industrial enterprise: methodological approach and models. *Європейський журнал економіки та менеджменту*. Чехія. 2020. Том 6. №2. С. 110-121 (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача: розроблено комплекс сценаріїв поведінки промислового підприємства на підставі побудови оптимізаційної моделі перерозподілу капітальних й трудових ресурсів, що спрямований на підтримку стабільні траєкторії його розвитку, запропоновано класи стійкості підприємств та визначено їх позиція.*

Статті у наукових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Web of Science та Index Copernicus:

2. Тоузани Т. Формирование методических элементов управления поведением предприятия в условиях нестационарной экономики. *Бізнес Інформ*. Харків. 2018. №5. С. 477-482 (*Index Copernicus*).

3. Тоузани Т. Компаративний аналіз методів і моделей управління поведінкою соціально-економічних систем. *Бізнес Інформ*. Харків. 2018. №6. С. 193-200. (*Index Copernicus*).

4. Раєвнева О.В., Тоузани Т. Модель прогнозування поведінки підприємства в умовах нестационарного середовища. *Проблеми економіки*. Харків. 2019. № 4(42). С. 286-292. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача: запропоновано трактування зв'язку між поведінкою та розвитком підприємства, обґрунтовано метод, побудовано систему моделей прогнозування поведінки підприємства у вигляді аналітичних функцій, побудовано економіко-математичні моделі прогнозування поведінки підприємства.*

Публікації за матеріалами конференцій:

5. Тоузани Т. Адаптація та моделі поведінки підприємства. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: матеріали міжн. наук. конф.* (Харків, 1-2 червня 2017 р). ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2017. С. 430-433.

6. Тоузани Т. Application du modele GARCH sur la volatilité du rendement de masi. *Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем*: матеріали X міжн.наук.-практ. Інтернет-конф.(Харків,5 -6 квітня 2018 р.). ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2018. С. 15-19.

7. ТоузаниТ. Evaluation of factors influencing the national economies of Morocco and Ukraine. *Perspectives of science and education*: матеріали6-ої міжн. молодіжної конф. (Нью-Йорк, 14 грудня 2018 р.) SLOVO\WORD, 2018. С. 718-722.

8. Тоузани Т. Моделювання впливу світового ринку на системоформуючі сектори економіки Марокко. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: матеріали міжн. наук. конф.(Харків, 30-31 травня 2019 р). ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2019. С. 267-269.

9 Тоузани Т. Дослідження поведінки підприємств в умовах нестационарної економіки. *Dynamicsofthedevelopmentofworldscience*: матеріали 3-ої міжн. науч.-практ.конф. (Канада, 20-22 листопада 2019 р.). Perfect Publishing, Ванкувер, 2019. С. 139-148.

10. Тоузани Т. Інформаційний простір дослідження поведінки підприємства: підхід до побудови. *Science and society*: матеріали 16-ої міжн. конф. (Канада, 27 грудня 2019 р.). Accent Graphics Communications & Publishing, Гамільтон, 2019. С. 203-213.

Розділи в монографіях:

11. Раєвнева О.В., Тоузани Т. Analysis of the development trends of the national economy of Ukraine and Morocco in the context of globalization processes. *Информационная экономика: этапы развития, методы управления модели*: монографія / за заг. ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанової. Харків: ВШЭМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. С. 132-143. *Особистий внесок здобувача проведено аналіз та визначені загальноекономічного тренди розвитку Марокко та України на прикладі основних макроекономічних індикаторів, здійснено порівняльний аналіз тенденцій.*

12. Раєвнева О.В., Тоузани Т. Моделювання впливу факторів зовнішнього середовища на економіку Марокко та України. *Инструментальные средства моделирования систем в информационной экономике* : монографія / за заг. ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанової. Харків: ВШЭМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. С. 101-119. *Особистий внесок здобувача: розроблено комплекс моделей прогнозування розвитку секторів економіки, що враховує розвиток сектору з зовнішніх позицій на підставі дослідження індикатору частка експорту та внутрішніх тенденцій – дослідження частки ВДВ.*

Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір

13. Раєвнева О.В., Тоузани Т. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір. Літературний письмовий твір наукового характеру «Models od forecasting of enterprise's behavior in non-stationary external environment». – № 97564 від 15.05.2020 р.

14. Раєвнева О.В., Тоузани Т. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір. Літературний письмовий твір наукового характеру «Formation of the scenarios to manage the behavior of an industrial enterprise: methodological approach and models». – № 97562 від 15.05.2020 р.

2. Науковий рівень дисертації відповідає діючим вимогам пункту 12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 06.03.2019 р. № 167 – **всі наукові результати, що виносяться на захист і висвітлені у дисертації, одержані особисто здобувачем.** Дисертаційна робота є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до розробки комплексу економіко-математичних моделей прогнозування поведінки підприємства, як математичного інструментарію механізму управління поведінкою підприємства для розробки та подальшого управління підприємством задля досягнення його стійкості.

У дисертаційній роботі особисто автором представлена низка розробок щодо теоретико-концептуального, модельного і методичного забезпечення управління поведінкою підприємств системоформуючих секторів національної економіки з урахуванням нелінійного, флуктуаційного перебігу економічних процесів зовнішнього оточення, розроблено механізм та комплекс економіко-математичних моделей оцінювання та прогнозування поведінки промислових підприємств, сформуванні методичні рекомендації щодо розробки ефективних управлінських впливів задля підтримки доцільної їх поведінки за умов нестабільності ринкового конкурентного середовища.

Усі результати, які винесено автором на захист, отримані самостійно і містяться в опублікованих роботах. У роботах, опублікованих у співавторстві, використані тільки ті ідеї, положення та розрахунки, які є результатом особистих наукових пошуків. Особистий внесок дисертанта у колективні наукові роботи конкретизовано у списку праць здобувача, наведеному вище.

3. Загальний висновок. Подана на рецензування дисертаційна робота «Моделі управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарної економіки» здобувача Тоузани Таріка відповідає спеціальності 051 – «Економіка», відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а саме вимогам пунктів 9, 10, 11 і 12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 06.03.2019 р. № 167.

Автор роботи, Тоузани Тарік, може бути представлений до публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 051 «Економіка».

4. Рішенням фахового семінару, проведеного на розширеному засіданні кафедри статистики і економічного прогнозування (протокол № 14 від 18.06.2020 р.), УХВАЛИЛИ:

1. Визнати, що дисертаційна робота «Моделі управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарної економіки» здобувача Тоузани Таріка відповідає спеціальності 051 – «Економіка».

2. Визнати, що здобувачем опубліковано по темі дисертації 12 наукових праць, які розкривають основний зміст дисертації, відображають наукову новизну отриманих результатів і відповідають вимогам пунктів 11 і 12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії,

доктора філософії, а саме вимогам пунктів 9, 10, 11 і 12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 06.03.2019 р. № 167.

4. Рекомендувати вченій раді університету розглянути у якості опонентів за дисертацією Тоузани Таріка на тему «Моделі управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарної економіки» таких учених:

Бабенко Віталіна Олексіївна, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної електронної комерції та готельно-ресторанної справи, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України;

Погорелов Юрій Сергійович, доктор економічних наук, професор кафедри фінансового права і фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ, радник члена Рахункової палати, Рахункова палата.

5. Рекомендувати дисертацію Тоузани Т. на тему «Моделі управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарної економіки» до публічного захисту у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 051 «Економіка» після її утворення рішенням МОН України та виходу відповідного наказу.

Рецензенти:

д. е. н, професор,
завідувач кафедри обліку і бізнес-консалтингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

А. А. Пилипенко

к. е. н, доцент, завідувач кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньо-економічної діяльності ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Н. В. Проскурніна

Підписи засвідчую:
вчений секретар ХНЕУ ім. С. Кузнеця

О. В. Писарчук

22.06.2020